

उडान शैक्षिक केन्द्र

नेपाल राष्ट्र बैंक, प्रशासन, सहायक द्वितीय, सहायक पदको खुला प्रतियोगितात्मक

लिखित परीक्षा २०८१

मिति: २०८१।०५।२९

पत्र: प्रथम

समय: २ घण्टा ३० मी.

पूर्णाङ्क: १००

विषय: Banking, Accounting, Mathematics and Computer

प्रत्येक खण्डको उत्तर छुट्टाछुट्टै उत्तरपुस्तिकामा लेख्नुपर्नेछ। अन्यथा रद्द हुनेछ।

खण्ड क : बैंकिङ (४ प्रश्न × १०)

४० अंक

१. देशको समग्र विकासका लागि वित्तीय प्रणालीको भूमिका कस्तो हुनुपर्दछ? पछिल्लो समयमा वित्तीय प्रणालीमा विभिन्न कठिनाईहरू आईरहेका छन्, उक्त कठिनाईहरू केलाउनुहोस्। (४+६) (What should be the role of the financial system for the overall development of the country? Recently, there are various difficulties in the financial system, outline such difficulties.)

वित्तीय प्रणालीको अर्थ

वित्तीय संस्था, वित्तीय उपकरण र वित्तीय मध्यस्थताको सामूहिक स्वरूप समग्र वित्तीय प्रणालीको रूप हो। वित्तीय साधनको परिचालन र उपयोग गर्ने कार्यमा संलग्न व्यक्ति, संस्था र संयन्त्र तथा यस्तो कारोबारका लागि आवश्यक कानुनी र नियमनकारी निकायको व्यवस्थासमेतलाई वित्तीय प्रणाली भनिन्छ।

वित्तीय प्रणालीको भूमिका

देशको समग्र विकासमा वित्तीय प्रणालीको भूमिका देहायबमोजिम हुनु उपयुक्त हुन्छ।

- प्रभावकारी नियमन र सुपरिवेक्षणद्वारा वित्तीय प्रणालीलाई स्वस्थ र सक्षम बनाउने,
- भुक्तानी तथा फर्सोट प्रणालीलाई कुशल, सुरक्षित र विश्वसनीय बनाउन सूचना प्रविधि एवं डिजिटल प्रविधिको उपयोगलाई तीव्र बनाउने,
- वित्तीय संस्थाहरूमा संस्थागत सुशासन कायम गर्ने,
- महिला, विपन्न, दुर्गम क्षेत्रमा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूमा सहज र सुलभ तरिकाले वित्तीय पहुँच पुऱ्याउन समावेशी वित्तीय प्रणालीको विकास गर्ने,
- वित्तीय सेवा र उपकरणबारे वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धि गर्ने,
- वित्तीय ग्राहक एवं उपभोक्ताको हकहितको संरक्षण गर्ने,
- अनौपचारिक कारोबारलाई औपचारिक वित्तीय प्रणालीको दायरामा ल्याउने,

उडान शैक्षिक केन्द्र (लोक सेवा/शिक्षक सेवा तयारी), घण्टाघर नजिक, काठमाण्डौ, फोन नं. ०१-५९१८०४२

वित्तीय प्रणालीमा देखिएका कठिनाईहरू

पछिल्लो समयमा वित्तीय प्रणालीमा विभिन्न प्रकारका समस्याहरू आईरहेका छन् । यस्ता समस्याहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- सहकारी संस्थाहरूमा देखिएको विकृतिको समाधानका लागि अधिकार सम्पन्न नियामक निकायको स्थापना नहुनु,
- सहकारीमा राजनीतिकरणले गर्दा सहकारीको गुणात्मक विकास हुन नसक्नु,
- बीमाको दायरा ग्रामिण क्षेत्रसम्म पुग्न नसक्नु,
- बीमा पोलिसीहरू समर्पण गर्ने प्रवृत्तिमा बृद्धि आउनु,
- तरलता उतारचडाव निरन्तर कायम रहनु,
- खराब कर्जाको दरमा निरन्तर बृद्धि हुनु,
- मुद्रा बजार र पुँजी बजारका उपकरणहरू परम्परागत हुनु,
- सूचना प्रविधिजन्य जोखिममा निरन्तर बृद्धि हुदै जानु,

अर्थतन्त्रमा पुँजीको माग, आपूर्ति, पहुँच, कारोबार, भुक्तानीलगायतका वित्तीय कामकारबाहीसँग सम्बन्धित नीतिगत, कानुनी एवं संस्थागत संरचनाको समग्रतामा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ ।

2. नेपालमा हाल बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई विभिन्न तहमा विभाजन गरिएको छ । यस प्रकारको विभाजन किन गर्नु परेको हो ? औचित्य पुष्टि गर्दै यसका आधारहरू समेत उल्लेख गर्नुहोस् । (५+५) (Banks and financial institutions in Nepal are currently divided into different levels. Why this type of division is required ? Mention the bases for such classification.)

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वर्गीकरण

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कायम गरेको पुँजी कोष, गर्न पाउने कारोबार तथा गर्न सक्ने वित्तीय कार्यहरूको आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका तह निर्धारण गर्ने गरिन्छ । नेपालमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई क, ख, ग र घ वर्गमा विभाजन गरिएको छ ।

तहगत विभाजनका उद्देश्यहरू

- आर्थिक शोषणबाट जनतालाई मुक्ती दिलाउन,
- उद्योगधन्दा एवम् व्यापारको विकास गर्न,
- केन्द्रीय बैंकको नियमन र सुपरिवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन,
- रोजगार एवम् सीपमुलक व्यवसायको सृजना गर्न,
- बचत गर्ने बानिको बिकास गर्न,
- अर्थव्यवस्थाको मोडिफिकीकरण गर्न,
- कृषि एवम् पिछडिएको क्षेत्रको विकास गर्न,

विभाजनका आधारहरु

कानूनी आधार

बैंकिंग तथा वित्तीय कारोबार गर्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाको न्यूनतम चुक्ता पुँजी र त्यस्तो बैंक तथा वित्तीय संस्थाले सञ्चालन गर्ने कारोबार तथा कार्यक्षेत्रको आधारमा राष्ट्र बैंकले बैंक वा वित्तीय संस्थालाई “क”, “ख”, “ग” वा “घ” वर्गमा वर्गीकरण गरी सोही बमोजिमको इजाजतपत्र सम्बन्धित बैंक वा वित्तीय संस्थालाई दिने व्यवस्था रहेको ।

चुक्ता पुँजीको आधार

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको वर्गीकरण र न्यूनतम चुक्ता पुँजी सम्बन्धी विद्यमान व्यवस्था :

वर्ग	राष्ट्रियस्तर	प्रादेशिक स्तर
“क”	रु. ८०० करोड	-
“ख”	रु. २५० करोड	रु. १२० करोड
“ग”	रु. ८० करोड	रु. ५० करोड
“घ” थोक	रु. ६० करोड	-
खुद्रा	रु. १० करोड	रु. २ करोड

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कार्यक्षेत्रको आधार

यस आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई राष्ट्रियस्तर र प्रादेशिक स्तर कार्यक्षेत्र हुने गरी विभाजन गरिएको अवस्था छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको काम, कर्तव्य र अधिकारको आधार

यस आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले सम्पादन गर्ने कार्यलाई मुख्य प्राथमिकतामा राखिएको छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३ को दफा ४९ को उप दफा १,२,३ र ४ मा तोकिए बमोजिमका कार्यहरु सम्पादन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

उपदफा	वर्ग	काम, कर्तव्य र अधिकारहरु
१	क	वाणिज्य बैंकका काम, कर्तव्य र अधिकारहरु
२	ख	विकास बैंकका काम, कर्तव्य र अधिकारहरु
३	ग	वित्त कम्पनीका काम, कर्तव्य र अधिकारहरु
४	घ	लघुवित्त वित्तीय संस्थाका काम, कर्तव्य र अधिकारहरु

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको विभाजनले समग्र अर्थतन्त्रको विकासमा सहयोग गरेको छ । यसले श्रोतको परिचालन र व्यवस्थापनमार्फत योगदान पुर्याएको छ ।

3. नेपाल राष्ट्र बैंकलाई किन केन्द्रीय बैंक भनिएको हो ? केन्द्रीय बैंकले साखको नियन्त्रण कसरी गर्दछ ? उल्लेख गर्नुहोस । (५+५) (Why Nepal Rastra Bank is called Central Bank? How does the central bank control credit? Mention it.)

बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई इजाजत दिने देखि खारेजी सम्मका कार्यहरु सम्पादन गर्ने उद्देश्यले कानूनबमोजिम स्थापना भएको सर्वोच्च मौद्रिक अधिकारी नै नेपाल राष्ट्र बैंक हो ।

कुनै पनि देशको सर्वोच्च मौद्रिक निकायको रुपमा केन्द्रीय बैंकको स्थापना गरिएको हुन्छ । यो सरकारको महत्वपूर्ण अंग हो । नेपाल राष्ट्र बैंकले देहायका कार्यहरु सम्पादन गर्ने भएकोले यसलाई केन्द्रीय बैंक भनिएको हो ।

- ☞ बैंक नोट तथा सिक्का निष्कासन गर्ने,
- ☞ मूल्य स्थिरता कायम गर्न आवश्यक मौद्रिक नीति र विदेशी विनिमय नीति निर्माण गर्ने, गराउने,
- ☞ विनिमय दर पद्धति निर्धारण र विदेशी विनिमय सञ्चितिको व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्ने,
- ☞ वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई इजाजतपत्र जारी गर्ने, त्यस्तो कारोबारको सम्बन्धमा आवश्यक नियमन, निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने,
- ☞ नेपाल सरकारको बैंकर, सल्लाहकार तथा वित्तीय एजेन्टको रुपमा कार्य गर्ने,
- ☞ वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाको बैंक तथा अन्तिम ऋणदाताको रुपमा कार्य गर्ने,
- ☞ खुला बजार कारोबार सञ्चालन गर्ने ।

यसैगरी साखको नियन्त्रण गरी उपयुक्त बिन्दुमा राख्नका लागि केन्द्रीय बैंकले आवश्यकताअनुसार विभिन्न प्रकारका प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्ष उपकरणहरुको प्रयोग गर्ने गर्दछ । यस्ता उपकरणहरुलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- अनिवार्य नगद अनुपातमा परिवर्तन गरेर,
- वैधानिक तरलता अनुपातमा परिवर्तन गरेर,
- बैंक दर र नीतिगत दरमा परिवर्तन गरेर,
- आवधिक निक्षेप स्वीकार गरेर,
- स्थायी निक्षेप सुविधा उपलब्ध गराएर,
- व्याजदर करिडोरको विधि प्रयोग गरेर,
- खुला बजार कारोबारका उपकरणहरुको खरिद बिक्री गरेर,
- NRB Bond को माध्यमबाट तरलताको व्यवस्थापन गरेर,
- क्षेत्रगत कर्जा सापटको सीमाको परिपालना गराएर,
- एकल ग्राहक कर्जा सीमा तोकि सो को परिपालना गराएर,
- उपभोग्य कर्जा प्रवाहमा सीमा तोकेर,
- आम्दानी कर्जा अनुपातको सीमा तोकेर,
- सरकारसंग समन्वयात्मक हिसाबले नीति निर्माणमा विशेष कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेर,
- मार्जिन प्रकृतिका कर्जाहरुमा आवश्यक सीमाको व्यवस्था गरेर ।

अर्थतन्त्रको चलायमानताका लागि आवश्यक पर्ने श्रोतको उपलब्धता गराई आर्थिक बृद्धि र विकासलाई सहयोग गर्नका लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

4.वित्तीय समावेशीकरणका आयामहरु उल्लेख गर्दै वित्तीय समावेशीकरणको विकासमा भएका प्रयासहरु उल्लेख गर्नुहोस् । (४+६)(Mention the dimensions of financial inclusion and mention the efforts in the development of financial inclusion.)

वित्तीय समावेशीकरणको अर्थ

सामान्यतया वित्तीय समावेशीकरण भन्नाले वित्तीय सेवाको आवश्यकता रहेका समाजका सबै वर्ग, समुदायमा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणयुक्त बजारमा वित्तीय सेवाको पहुँच हुनु हो । अझ स्पष्टसँग भन्दा वित्तीय सेवा बिनाभेदभाव राज्यका सबै नागरिकलाई सार्वजनिक वस्तुको सस्तो दरमा प्रयोग गर्ने अवसर प्रदान गर्नु वित्तीय समावेशीकरण हो ।

वित्तीय समावेशीकरणका आयामहरु

वित्तीय पहुँच :

वित्तीय संस्थाहरुको भौतिक उपस्थिति, वित्तीय सेवाहरुको उपलब्धता जस्तै; शाखा, एटिएम आउटलेट, शाखारहित सेवा तथा तिनीहरुको वहनयोग्यताले वित्तीय पहुँचको अवस्थालाई उजागर गर्दछन् ।

वित्तीय सेवाको प्रयोग :

वित्तीय सेवाहरुको प्रयोग जस्तै निक्षेप खाता संख्या, कर्जा खाता संख्या, जम्मा रकम, कारोबार संख्या, नियमित प्रयोग, वित्तीय सक्षमता, मोबाइल बैंकिङ, डेबिट/क्रेडिट कार्ड इत्यादि प्रयोगका निर्धारक हुन् ।

वित्तीय सेवाको गुणस्तर :

ग्राहकको चाहना परिपूर्ति गर्ने वित्तीय सेवा तथा प्रोडक्टहरु, उपलब्ध विभिन्न वैकल्पिक सेवा, ग्राहकको सचेतना तथा बुझाइको स्तरले पनि वित्तीय समावेशीकरणमा प्रभाव पार्दछ ।

वित्तीय शिक्षा :

वित्तीय समावेशीकरणलाई सक्षम बनाउने प्रमुख तत्व नै वित्तीय साक्षरता हो । वित्तीय शिक्षाले कुनै पनि व्यक्तिसँग भएको आर्थिक वा वित्तीय स्रोत-साधनको प्रभावकारी एवम् मितव्ययी उपयोग गर्ने ज्ञान प्रदान गर्दछ ।

सामाजिक स्थिति :

घरपरिवारको सामाजिक संरचना तथा संजाल, साथीभाइ तथा सहकर्मीहरु व्यवहार जसले परिवारलाई सामाजिक बीमा तथा सामाजिक पूँजी समेत प्रदान गर्दछन् । यस्ता तत्वहरुले समेत परिवारलाई औपचारिक वित्तीय बजारमा समावेश हुने/नहुने सम्बन्धमा निर्णायक भूमिका खेल्दछन् ।

वित्तीय पूर्वाधार :

वित्तीय पूर्वाधारहरु जस्तै भौगोलिक दूरी, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग, डिजिटल कारोबारको उपलब्धता तथा सहजता वित्तीय समावेशीकरणका प्रमुख निर्धारक तत्व हुन् ।

वित्तीय ग्राहक संरक्षण :

वित्तीय ग्राहक संरक्षणले ती नीतिनियम, नियमन, संस्थागत व्यवस्थाहरुलाई समेट्दछ जसले ग्राहकलाई वित्तीय बजारमा सुरक्षा प्रदान गर्दछन् । ग्राहकले वित्तीय संस्थाका निर्णय, सेवा सुविधा, नीति नियमको बारेमा समयमै जानकारी पाउनुपर्दछ ।

वित्तीय समावेशीकरणका लागि भएका प्रयासहरू

- वि.सं. २०४७ मा वाणिज्य बैंकहरूमार्फत विपन्न क्षेत्र कर्जा (Deprived Sector Lending- DSL) कार्यक्रम थालनी भएको,
- वि.सं. २०५२ मा हिमालयन बैंकले नेपाली डेबिट कार्ड, टेली बैङ्किङ, वि.सं. २०५९ मा कुमारी बैंकले इन्टरनेट बैङ्किङ, वि.सं. २०६१ मा लक्ष्मी बैंकले SMS Banking (Mobile Banking) भित्र्याएका थिए । यसकै निरन्तरता स्वरूप आधुनिक बैङ्किङ सेवाअन्तर्गत ABBS, Branchless Banking, Mobile Banking, ATM तथा Utility Bill Payment जस्ता सेवाको सुरुआत भएको,
- वित्तीय संस्थाहरूको कारोबारलाई सहज तुल्याउन चेक क्लियरिङ, Pay Order र बैंक ड्राफ्टसम्बन्धी सेवा सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई दिन नेपाल राष्ट्र बैंकले समाशोधन गृह स्थापना गरेको,
- ECC, IPS, RTGS, Mobile Banking, Internet Banking, Wallet लगायतका अन्य भुक्तानी तथा फर्छ्योटसम्बन्धी सेवालाई प्रवर्द्धन तथा नियमन गर्नका लागि वि.सं. २०७२ मा भुक्तानी तथा फर्छ्योट विभाग स्थापना गरी वि.सं. २०७३ मा नाम परिवर्तन गरी भुक्तानी प्रणाली विभाग कायम गरिएको,
- वि.सं. २०४६ मा कर्जा सूचना केन्द्र लिमिटेडको स्थापना भएको,
- विप्रेषण रकमलाई Mobile Banking/ Internet Banking/Electronic Cards, Digital Wallet आदिमार्फत समेत भुक्तानी गर्न सकिने व्यवस्था गरेको,
- वित्तीय ग्राहक संरक्षण ऐनको आवश्यकता महसुस गरी हाल उक्त ऐनको मस्यौदा तर्जुमा कार्य भइरहेको,
- देशभर वित्तीय पहुँचको नक्साङ्कन गरी Financial Inclusion Dashboard सञ्चालनमा रहेको,

बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट प्रवाह हुने कर्जामा सबै क्षेत्रको पहुँच पुगोस् र सन्तुलित ढङ्गले कर्जा विस्तार गर्नका लागि वित्तीय समावेशीकरणले महत्वपूर्ण सहयोग गर्दछ ।

खण्ड ख : लेखा (३ प्रश्न × १०)

३० अंक

५. आन्तरिक जाँचलाई परिभाषित गर्दै संगठनमा आउनसक्ने जोखिमहरूको व्यवस्थापन गर्न कसरी सहयोग गर्दछ ? प्रष्ट पार्नुहोस् । (३+७)(Outline the meaning of internal check and how the internal check helps to mitigate the potential risk in the organization. Explain)

आन्तरिक जाँचको अर्थ

एक कर्मचारीले सम्पादन गरेको कार्यलाई अर्को कर्मचारीले रुजु गर्ने कार्यलाई सामान्यता आन्तरिक जाँच भनिन्छ । आन्तरिक जाँच प्रणाली भन्नाले यस्तो प्रक्रिया हो जुन संस्था वा कम्पनीको दैनिक कार्य प्रणालीमा लागू गरिएको हुन तथा दैनिक कार्य प्रणालीमा निरन्तर कृयाशिल हुने गर्दछ भने यसले कुनै पनि व्यक्तिले गरेको कार्यलाई कार्य प्रक्रियाको पछिल्लो तहमा आफै जाँच हुने गरी तयार गरिएको हुन्छ । आन्तरिक जाँचले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको सफलतालाई सहज बनाउँछ । कर्मचारीहरूबाट हुने गल्ती कमजोरी पत्ता लगाई बेलैमा सो को निराकरण गर्नका लागि आन्तरिक जाँचको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

आन्तरिक जाँचलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि Standard Operating Procedure, Bylaw, Regulations, Procedure, Manual, Notices, Directions, Framework आदिको तर्जुमा गरिएको हुन्छ ।

संगठनमा आउनसक्ने जोखिमहरूको व्यवस्थापन गर्न यसको भूमिका

- कर्मचारीलाई कामको बाँडफाँडमा स्पष्टता ल्याउने,
- कार्यसम्पादनको क्रममा हुन सक्ने सामान्य त्रुटीहरू कम गर्न सकिने,
- नीतिगत व्यवस्थाहरूको परिपालना गर्न सकिने,
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको मेरुदण्डको रूपमा कार्य गर्ने,
- कर्मचारीले सम्पादन गरेको कार्यको जाँच गर्न सकिने,

उडान शैक्षिक केन्द्र (लोक सेवा/शिक्षक सेवा तयारी), घण्टाघर नजिक, काठमाण्डौ, फोन नं. ०१-५९१८०४२

- त्रुटी र कमजोरीहरु तत्कालै समाधान र निराकरण गर्न सकिने,
- कार्य विशिष्टिकरण प्राप्त हुने,
- संगठनका लक्षित उद्देश्य हासिल गर्न सहज हुने,
- कार्यसञ्चालन प्रभावकारी हुने ।

संगठनको सम्पूर्ण कार्यलाई समयमै सम्पादन गर्नका लागि विभिन्न ईकाइमा विभाजन गरिएको हुन्छ । यसरी विभाजन भएको कामको ईकाइका सम्पादनका लागि कर्मचारीलाई जिम्मेवार बनाइएको हुन्छ ।

6. सरकारी लेखाप्रणालीका सिद्धान्तहरु छोटकरीमा उल्लेख गर्दै यसको सफल कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरु उल्लेख गर्नुहोस । (५+५) (Briefly mention the principles of government accounting system and mention the problems seen in its successful implementation.)

नेपालको सन्दर्भमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह ३ वटै सरकार र सोअन्तर्गतका निकायहरूमा प्रचलित कानुनबमोजिम प्राप्त हुने सबै प्रकारका आम्दानी र खर्चको व्यवस्थित लेखांकन गर्ने, अभिलेख राख्ने, विवरण तयार गर्ने, प्रतिवेदन तयार गर्ने, विश्लेषण गर्ने एवं लेखापरीक्षणसमेत गराउनका लागि अवलम्बन गरिएको समग्र प्रक्रियालाई सरकारी लेखा प्रणाली भनिन्छ ।

हालसम्म प्रतिपादन भई प्रयोगमा आएका केही प्रमुख सिद्धान्तहरू देहायबमोजिम रहेका छन् ।

- कानुनको सिद्धान्त : देशमा विद्यमान रहेका प्रचलित कानुनी व्यवस्थाको परिपालना गर्नुपर्ने ।
- नगदमा आधारित सिद्धान्त : सरकारी आर्थिक कारोबार नगदमा आधारित रहन्छ ।
- स्थिरताको सिद्धान्त : लेखा नीति तथा प्रणालीमा स्थिरता कायम गर्ने अर्थात् छोटो समयमै परिवर्तन भई नरहने अवस्था ।
- एकरूपताको सिद्धान्त : सबै निकायहरूले तयार गर्ने लेखा तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा एकरूपता कायम हुनुपर्ने ।
- लागत मूल्यको सिद्धान्त : वस्तु वा सेवाको कारोबारको परल वा लागत मूल्यमा आधारित भई लेखा राख्नुपर्ने ।
- आर्थिक इकाईको सिद्धान्त : प्रत्येक आर्थिक इकाईको छुट्टाछुट्टै लेखा रहने ।
- पूर्ण खुलासाको सिद्धान्त : आर्थिक कारोबारको पूर्ण र यथार्थ खुलासा गर्ने ।
- निरन्तरताको सिद्धान्त : कुनै पनि कारोबार वा विषयलाई सांयोगिक घटना नमानी एक निरन्तरको प्रक्रिया मान्नुपर्ने ।
- मिलानको सिद्धान्त : एक आर्थिक वर्षको कारोबार सोही आर्थिक वर्षमा मिलान गर्नुपर्ने ।
- विश्वसनीयताको सिद्धान्त : कारोबारको लेखा विश्वसनीय रहनुपर्ने ।
- पहिचानको सिद्धान्त : आम्दानी तथा खर्चको पहिचान र सोको लेखांकन गर्ने ।
- समय अवधिको सिद्धान्त : निश्चित समय अवधिलाई आधार मानी लेखा विवरण तथा प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- वस्तुगत आधारको सिद्धान्त : वस्तु वा सेवाको प्रकृति र महत्त्वका आधारमा तथ्यगत रूपमा लेखा राख्नुपर्ने ।
- प्रकाशनको सिद्धान्त : निकायका सरोकारवालाहरूलाई यथार्थ जानकारी दिने ढंगले वित्तीय विवरणको तयारी र प्रकाशन गरिनुपर्ने ।
- तुलनाको सिद्धान्त : एक आर्थिक वर्ष र अर्को आर्थिक वर्ष तथा एक निकाय र अर्को निकायबीच तुलनायोग्य विवरण तथा तथ्यांकहरू प्राप्त गर्ने ।

नेपालको लेखा प्रणाली आधुनिक र अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुसारको बनाउने प्रयासका बाबजुत पनि विभिन्न समस्या तथा कमजोरीहरू देखिएका छन्, जसलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- नगदमा आधारित लेखा प्रणाली भएकाले आय र व्ययको यथार्थ स्थिति जानकारी गराउन कठिन हुने
 - पेस्कीलाई खर्च मान्ने गरेको
 - सरकारी सम्पत्तिको एकीकृत अभिलेख तयार गर्न कठिनाई भएको
 - सरकारले तिर्नुपर्ने दायित्व, उधारो तथा ऋण, प्रतिबद्धता र सम्भावित दायित्व, प्राप्त गर्नुपर्ने राजस्व, प्राप्त हुन बाँकी ऋणलगायतका विषयमा एकिन विवरण प्राप्त गर्न कठिनाई रहेको
 - गैरनगद सम्पत्ति, तेस्रो पक्षबाट भएको भुक्तानी र बाह्य सहयोगको लेखांकनमा समस्या देखिएको
 - सरकारी वित्तीय विवरण तथा प्रतिवेदनलाई यथार्थ, विश्वसनीय, पारदर्शी बनाउन नसकिएको
 - वित्तीय प्रतिवेदन र प्राप्त सूचना पर्याप्त र भरपर्दो नभएका कारण नीति निर्माण पक्षलाई उपयोगी बनाउन नसकिएको
 - प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट समयमै वित्तीय विवरण तयार नहुने गरेकाले तीनै तहका सरकारको एकीकृत वित्तीय विवरण तयारमा कठिनाई हुने गरेको
 - विभिन्न निकायहरूले फरकफरक ढाँचाका लेखा सफ्टवेयर प्रयोगमा ल्याउने गरेको
 - लेखांकनका लागि हाल प्रयोगमा रहेको कम्प्युटरमा आधारित एकीकृत सरकारी लेखाप्रणाली (सिग्यास) को कार्यान्वयन पक्ष कमजोर देखिएको
 - लेखापालनमा संलग्न कर्मचारीहरूमा व्यावसायिकता, दक्षता एवं क्षमता कमजोर रहेको
 - लेखा समूहका कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन र परिचालनमा स्पष्ट नीति, कार्यविधि र मापदण्डको कार्यान्वयनमा समस्या देखिएको
- नेपालको सरकारी लेखा प्रणालीमा रहेका समस्याहरू सुधार गरी अन्तर्राष्ट्रियस्तरको बनाउन विभिन्न कानुनी र संस्थागत र कार्य प्रक्रियामा सुधारको प्रयास र प्रयत्नहरू भइरहेका छन् ।

UDAN
SHAIKSHIK
KENDRA
Lifting your career

7. अभिलेख व्यवस्थापनको परिचय दिदै कार्यालयको अभिलेख व्यवस्थापनमा फाइलिंग र अनुक्रमणिकाको भूमिका तथा सम्बन्धबारे प्रष्ट पार्नुहोस । (३+७) (Explain the role and relationship of filing and indexing in office records management by introducing records management.)

अभिलेख व्यवस्थापनको अर्थ

कार्यालयमा कार्य सम्पादनका सिलसिलामा उत्पादन तथा सिर्जना भएका वा अन्यत्रबाट प्राप्त भएका लिखत, कागजात, प्रमाण तथा निर्णयहरू व्यवस्थित, सुरक्षित र भविष्यमा चाहिएको बखत सजिलै भेट्न सकिने गरी राख्ने कार्यलाई अभिलेख व्यवस्थापन भनिन्छ ।

कार्यालयमा सिर्जना भएका वा प्राप्त भएका चिठ्ठी पत्र, फिल्म भिडियो, कागजात आदिलाई तिनको विषय, प्रकृति, समय, र महत्वका आधारमा सङ्कलन, वर्गीकरण, प्राथमिकीकरण गरी व्यवस्थित गर्ने कार्यलाई अभिलेख व्यवस्थापन भनिन्छ । अभिलेख प्राप्ति र सिर्जनादेखि आवश्यक कागजातलाई व्यवस्थित रूपमा राख्ने र अनावश्यक कागजातलाई धुल्याउने सम्मका सम्पूर्ण कार्यहरूको समष्टि अभिलेख व्यवस्थापन हो ।

कार्यालयको अभिलेख व्यवस्थापनमा फाइलिंग र अनुक्रमणिकाको भूमिका तथा सम्बन्ध

- अभिलेख व्यवस्थापनलाई संगठनको लक्ष्यउन्मुख बनाउन सहयोग हुने,
- अभिलेखको प्राप्तिमा लाग्ने समय र लागत कम हुने,
- Institutional Memory को अवधारणालाई कार्यान्वयन गर्न सहज हुने,
- संगठनको कार्यसम्पादन स्तरमा सुधार ल्याउन,
- कर्मचारीहरूको क्षमता र दक्षताको उच्चतम उपयोग गर्न,
- आन्तरिक जाँच, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली र आन्तरिक लेखापरिक्षणबीच सामञ्जस्यता कायम गर्न,
- संगठनको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा अभिवृद्धि हुने,
- कार्यालय व्यवस्थापन प्रभावकारी हुने,
- सेवा प्रवाहको गुणस्तरमा सुधार आउने ।

अभिलेख व्यवस्थापनले संगठनको सफलतामा विशेष भूमिका निर्वाह गर्दछ । यसको प्रभावकारी व्यवस्थापनमा फाइलिंग र अनुक्रमणिकाको महत्वपूर्ण योगदान रहेको हुन्छ ।

Lifting your career